

ABDULLA QODIRIYNING “YIG‘INDI GAPLAR” PUBLITSISTIK MAQOLASIDA TASVIRLANGAN JAMIYATDAGI ILLATLAR

G‘aniyeva Mehrangiz Vohidovna – O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti Noshirlik va muharrirlik ishi yo‘nalishi magistranti.
mehrangizganiyeva@gmail.com tel: +998990934680

Annotatsiya: *Abdulla Qodiriyning “Yig‘indi gaplar” maqolasida jamiyatdagi juda ko‘p muammolar, jumladan iqtisodiyot, ma‘orif, san‘at va madaniyatning rivojlanishdan ancha orqada qolganligi aytib o‘tilgan. Bu kamchiliklarni bartaraf etish hukumat rahbarlarining qo‘lida ekanligini ta‘kidlangan. Ushbu maqolasi orqali hukumat rahbarlari Yo‘ldosh Oxunboboyev va Akmal Ikromovni qattiq tanqid qilib, ularni tartibga chaqiradi. “Yig‘indi gaplar” maqolasida muammo faqat ma‘orifda emas, balki mamlakat boshqaruv tizimining o‘zi xato ekanligini qayta-qayta ta‘kidlagan.*

Kalit so‘zlar: *O‘choqboshi-(hukumat), olaqarg‘a-(kelgindi), Yo‘ldosh Oxunboboyev, Akmal Ikromov, sarkor, mirzaboshi.*

Abdulla Qodiriyning “Yig‘indi gaplar” maqolasi Ovsar taxallusi bilan "Mushtum" jurnalida 1926-yil 25-fevralda bosilib chiqadi. Ushbu maqolada jamiyatdagi eng yirik muammolarga nazar tashlanadi. Maqolaning ilk jumlalari quyidagicha boshlanadi.

Bu o‘lkada nima ko‘b ekan-uxlaydirg‘on burchak va unda o‘mpayib, to‘mpayib uxlag‘uchi menga o‘xshash ovsarlar! Men senga aytsam, o‘zbekning ishchisi, dehqoni, maorifi, madaniyati, iqtisodi, shaltay-baltayi, xullas barchasi uxlaydi¹⁸¹.

“O‘zbeklarning hamma sohasi uxlab yotibdi”- degan jumlaning o‘zidayoq tanqidiy qarash, jamiyatdan norozilik kayfiyati o‘z aksini topgan.

– Yerlilashdirish! O‘zbeklashdirish! Falonchining vijdoniga kuydirgi chiqg‘anmi? O‘lib bo‘ldik-ku! (To‘ng‘iz qo‘psang yo‘q, dedimmi!) Yaram yangilandi! Ko‘rchipqonimni kimning oldida yoray?! (Buvingni oldida yor!) Mahallamdan munchasi ishsiz, falonchasi och! (Och bo‘lsa kafanini hozirla!) Ko‘chaga chiqsang ko‘ringan kishidan eshitadigan so‘zing shu.

Davlat boshqaruv apparatini, umuman, Turkistonda “Milliy jumhuriyatlar” hayotini milliyashtirish, o‘zbeklashtirish idora xat-hujjat ishlarini o‘zbek tilida yuritish, deganda, barcha boshqaruv apparatini yerli aholi qo‘liga topshirish degan ma‘no tushuniladi. 1919-yil 12-iyulda Turkiston respublikalarining xalq komissarlariga “Yerli aholini keng va mutanosib ravishda davlat faoliyatiga jalb etish zarurligi to‘g‘risida” jiddiy farmoyish bergan edi.

Turkiston Kompartiyasi o‘zining 12-qurultoyida har bir jumhuriyatda idora ishlarini milliyashtirish masalasini qayta ko‘radi. 1924-yil 29-mart sonida “Zarafshon” gazetasining muxbiri “Mushtum, tanqiding o‘rinsiz” nomli maqolasida shunday deb yozib o‘tadi: “Hozirgi xo‘jalik ishlarimizning to‘qson foizini, balki

¹⁸¹ Qodiriy A. Diyori Bakr – Sharq: 2016. 708-b.

ko'prog'i ovro'polik o'rtoqlarning qo'lidadir. Shu vaqtgacha bularning oralarida sinfiy ayurma masalasi qo'zg'alganini ko'rmaymiz. Balki, ish nuqtayi nazaridan oddiy kishilar bir tarafdagi tursun, xo'jayun va oqsuyaklar qo'yulgandir."¹⁸² Garchand "yerlilashtirish" qonuni hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlangan bo'lsada, jamiyatdagi eng qiyin ishlarni hali ham tub aholi qilayotgan edi. Jamiyatdagi har qanday qonun-u farmoyishlar qog'ozda qolib ketar, amalda esa hech qanday ish qilinmas edi. Bu haqida Qodiriy shunday deydi.

Madanglik maorif xodimlari qurultoyida ma'ruza o'qib nima deydi, deng:- "Jumhuriyatimizda har 200 murassa' chaqirim yerga, yoxud har 4909 odamg'a bitta maktab bor. Yoki o'qish yoshida bo'lg'on bolalarning har(emas, xo'tuk) 979 tasiga bitta maktab to'g'ri keladir!"

"Yig'indi gaplarda" Akmal Ikromov bilan Yo'ldosh Ohunboboyevlar chimdib o'tilgan bo'lsada, lekin ularning yozuvchi bilan munosabati yomon emas edi.

1926 va 1927-yillarda Toshkentda O'zbekiston madaniyat va maorif xodimlari qurultoyi bo'lib o'tadi. Bu qurultoydagi Ohunboboyevning fikrlari o'sha davr maorif tizimi uchun umuman to'g'ri kelmasligini Abdulla Qodiriy "kesatiq" bilan aytib o'tadi. 4099 o'quvchiga bitta maktab to'g'ri kelishi, bu ta'lim tizimidagi haqiqiy fojialigi aytiladi. Negaki aholi yashash hududlari bilan maktab orasi juda uzoq, ta'lim olishni niyat qilgan bola maktabga kelishi uchun qaryib bir yarim kun yurishi kerakli aytib o'tilgan.

"Yig'indi gaplarda" Akmal Ikromov bilan Yo'ldosh Ohunboboyevlar chimdib o'tilgan bo'lsada, lekin ularning yozuvchi bilan munosabati yomon emas edi.¹⁸³

"Yig'indi gaplarda" kalaka qilingan Yo'ldosh Ohunboboyev 1885-yilda Marg'ulonda tug'ilgan. 1921-yilda kambag'al batraklar uyishmasi bo'lmish "Qushchi" syuziga rais bo'lib, sho'ro hukumatining sharofati tufayli yer-mulk egasiga aylanadi. Endi oyoqqa turayotgan yosh sho'ro hokimiyati uchun, xalq bilan sodda tilda gaplashadigan, avomni sho'ro siyosatiga ishontiradigan bo'sh rahbar zarur edi. Y.Ohunboboyev Turkiston milliy chegaralanish o'tkazilgandan so'ng O'zSSR Markaziy ijroya qo'mitasi raisi etib tayinlandi. Uni hamma "O'zbekiston oqsoqoli" yoki "ota" derdi. Vazifasi odamlarni sho'ro hokimiyatini mustahkamlashga safarbar etish, mahalliy muammolarni omilkorlik bilan hal etishdan iborat edi. Aslida, Yo'ldosh Ohunboboyev hech qanday vakolatga ega bo'lmagan, buni o'zi ham yaxshi bilardi.

Naql qilishlaricha, bir kuni Marg'ilonlik eski oshnasi uni ijtimoiy adolatsizlikdan shikoyat qilib kabinetiga kiradi. "Har qadamda bedodlik. Qayoqqa qarayapsan, bu ketishda hamma kofir bo'lib ketadi-ku!- deydi oshna. Shunda Yo'ldosh "ota" shiftdagi lampochkani ko'rsatadi va: "-Oshna men anavi lampochkaga o'xshayman,-deydi. Asta o'rnidan turib devordagi tugmachani bosadi, xona yop-yorug' bo'ladi. So'ng lampochkani o'chirib joyiga kelib o'tiradi. -Ko'rdingmi?.. Tugmacha tepaga bosilsa, lampochka yonadi, tugmacha pastga bosilsa, lampochka o'chadi... Shunaqa... faqat bu lampochkadan farqim shundaki, meni o'chirib yoqadigan tugmacha Moskvada- Kremlda, ular xohlasa- yonaman, xohlasa-o'chaman..."¹⁸⁴.

¹⁸² <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/abdulla-qodiriy-yigindi-gaplar-1925>

¹⁸³ Nabijon Boqiy. Qatlnoma. A'zon kitoblari: 2021. 294-b.

¹⁸⁴ Sanobar To'laganova. Abdulla Qodiriy: Shaxsiyat va ijod. Toshkent: 2021. 78-b.

Maktablardagi muammolar tanqid ostiga olingandan so'ng Qodiriy ustamonlik bilan ishsizlik muammosiga urg'u beradi. Maktab ta'limini olgandan so'ng, ish topolmay sarson-sargardon bo'lgan yoshlar haqida so'z boradi.

“Ko‘chaga chiqsang har qadamda bitta mirzaboshi, hasratidan chang burqiydi: ish yo‘q, kuch yo‘q, o‘n to‘qquzta yerlilashkan idoradan hafta o‘tmay chirting-pirting qog‘ozini olibdir.”

“Yig‘indi gaplar” maqolasi orqali muammo faqat ma’orifda, yoki yerlilashtirishda emasligi, balki boshqaruv tizimining o‘zi xato ekanligini tushunib olish qiyin emas. Buni quyidagi jumla misolida bilish mumkin.

“Senga misol berish uchun Shayx Sa’diyning hikmatiga va yo Kalilaning Dimnasiga murojaat qilib o‘lturmayman. Misolni xudda naq mutakallimdan eshit: Men har kuni Xudog‘a to‘qquz martaba osiy bo‘lib, o‘n sakkiz martaba tavba va istig‘for aytaman. Isyonim bepayon bo‘lg‘onidek, istig‘forim ham hadsiz va lekin isyonsiz qolg‘an soating‘a juda oz uchrarman! Bas, onglag‘ilkim, ey Akmal! Tavbaga bo‘yin bukkani banda, bandalarning eng yaramasidir, qulliq bunyod qilg‘on rasvo-rasvolarning eng ashaddiy rasvosidir”.

“Kalila va Dimna” shahzodalarga ta’lim-tarbiya beruvchi, pand-nasihat uslubida yozilgan hindlarning “Panchatantra” kitobi. Bu yerda A. Ikromov shahzodaga qiyoslanayapdi. Maqolada dunyodagi eng manfur kishi qilgan gunohiga tovba qilib, qayta shu gunohni takrorlovchi kishidir degan edi. Hukumat boshqaruviga nisbatan qattiq tanqidiy yondashuv albatta “ko‘pchilik”ning g‘azabini qo‘zg‘adi. Ushbu maqola bosilgach Qodiriy O‘zbekiston jinoyat qonunlari majmuasining “Aksilinqilobchi”, “Rahbar xodimlarni obro‘sizlantirish” moddalarini bilan qoralanadi, jinoiy ish qo‘zg‘atiladi, uch oylik so‘roq-tergovdan so‘ng O‘zbekiston Oliy Sudi Qodiriyning sudlaydi. Sudda Qodiriy o‘zini oqlab, uzrnamo ma’ruza so‘zlaydi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, muallif jamiyatning ijtimoiy ahvolini o‘zining achchiq tili bilan ochib tashlaydi. Qodiriyga nisbatan dalil va isbotlarni topa olmagan sho‘rolar uni noiloj ozod qilishadi, unga go‘yo “ogohlantirish” berildi. Ammo Qodiriy ijoddan, haq gapni hayiqmay aytishdan bir daqiqa ham chekinmadi.

Adabiyotlar:

1. Qodiriy A. Diyor Bakr. Sharq: 2016.708-b.
2. Nabijon Boqiy. Qatlnoma. A’zon kitoblari: 2021. 294-b.
3. Sanobar To‘laganova. Abdulla Qodiriy: Shaxsiyat va ijod. Toshkent: 2021. 78-b.
4. <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/abdulla-qodiriy-yigindi-gaplar-1925>
5. Daryo.uz